

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 5, 2013

[Назад](#)

[Головна](#)

УДК 311:336

Л. Є. Момотюк,
кандидат економічних наук, доцент
декан фінансового факультету Національної академії статистики, обліку та аудиту, м. Київ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИКА СКЛАДАННЯ ПЛАТІЖНОГО БАЛАНСУ

*Lyudmila Momotyuk,
PhD Economics,
Dean of Financial Faculty, National Academy of Statistics, Accounting and Auditing, Kyiv*

METHODOLOGY AND PRACTICE OF DRAFTING BALANCE OF PAYMENTS

Визначено сутність та значення платіжного балансу для економіки держави. Проаналізовано структуру платіжного балансу України. Запропоновано модель забезпечення рівноваги платіжного балансу з метою забезпечення економічного зростання.

The paper considers essence and value of balance of payments for economy of the state. The structure of balance of payments in Ukraine are analysed. The model equilibrium of balance of payments are offered with the purpose of economy growing.

Ключові слова: статистика, платіжний баланс, рівновага, сальдо, торговельний баланс, баланс послуг, баланс руху капіталів та кредитів.

Keywords: statistics, balance of payments, equilibrium, balance, balance of trade, balance of services, balance of capitals and credits.

Постановка проблеми. Статистична наука досліджує не тільки внутрішні операції та розрахунки, що здійснюються інституційними одиницями, але й зовнішньоекономічні, пов'язані із зовнішньою торгівлею та рухом капіталів і які опосередковуються валютними відносинами. Всі ці операції та розрахунки відображаються в балансовому рахунку міжнародних операцій, який є платіжним балансом країни. Платіжний баланс характеризує, з одного боку, економічний стан країни та її валютно-фінансові відносини з усім іншим світом, а з іншого – ефективність світогосподарських зв'язків та участь цієї країни у міжнародному розподілі праці. Тобто стан платіжного балансу залежить від стану національної валюти та її стабільності.

Аналіз останніх публікацій. Значний науковий внесок у дослідження теоретичних та практичних питань складання платіжного балансу зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема, Жеррис Дж. Менвілл, Кругман П.Р., Михайлов В.С., Мозговий О.М., Моторин Р.М., Мусієць Т.В., Оболенська Т.Є., Пебро М., інші.

Водночас, недостатньо уваги приділено методологічним засадам складання платіжного балансу та аналізу його рівноваги.

Постановка завдання. У зв'язку з цим метою дослідження є аналіз структури платіжного балансу та забезпечення його рівноваги.

Виклад основного матеріалу. Необхідність розробки платіжного балансу виникла ще на ранніх етапах розвитку капіталізму, коли багатство країни ототожнювалося з кількістю золота і тому кожна країна намагалася запобігти його вивезенню, що потребувало здійснення обліку зовнішньоекономічних операцій. Особливо гостро це питання поставало під час економічних криз, коли виникала потреба не тільки зберегти золоті запаси, але й відновити платіжну рівновагу. Тому з розвитком світогосподарських зв'язків, міжнародних платіжних систем відбувалась еволюція не тільки збирання статистичних даних та їх аналізу, але й методології складання платіжних балансів, їх удосконалення та практичного використання. Стрімкий розвиток економік провідних країн світу, розширення міжнародних розрахунків за операціями зовнішньої торгівлі вимагають, з одного боку, уніфікації та стандартизації підходів до складання платіжних балансів, а з іншого – уможливлення зіставлення цих країн, зокрема порівняння їх економічного розвитку. На вирішення цих завдань була спрямована робота провідних учених розвинених країн та фахівців міжнародних фінансових організацій. Завдяки розробкам МВФ були значно покращені й удосконалені методики складання платіжного балансу, його оцінки, уніфіковані та гармонізовані методичні засади складання платіжних балансів окремих країн світу з огляду на національну специфіку, а також розвинено міжнародний стандарт платіжного балансу.

В Україні розробка платіжного балансу практично розпочалася з 1993 року. Відповідно до Закону України «Про Національний банк України», відповідальність за складання платіжного балансу покладено на Національний банк України. Порядок координації дій міністерств і відомств щодо формування інформаційної бази платіжного балансу встановлено спільною Постановою Національного банку України та Кабінету Міністрів України «Про складання платіжного балансу» від 17.03.2000 р. № 517 [9]. Згідно з цією постановою, НБУ здійснює координацію дій усіх установ та концентрує всю інформацію для формування платіжного балансу країни. Крім цього, НБУ також розробляє методологічну та методичну базу для його складання, аналізу та прогнозування. Так, на НБУ покладено відповідальність за складання методики прогнозування платіжного балансу. Отже, починаючи з 1993 року було введено в дію «Звіт про фінансові операції з нерезидентами України (форма 1-ПБ)», а в 1994 році запроваджено форму 2-ПБ «Звіт підприємства (організації) про фінансові операції з нерезидентами України». Упровадження цих форм дало можливість отримувати інформацію про рух готівкової іноземної валюти, рух валюти за операціями платіжного балансу на кореспондентських рахунках у зарубіжних банках, на рахунках юридичних осіб-резидентів за кордоном, а також на рахунках фізичних і юридичних осіб-резидентів України за кордоном та на рахунках нерезидентів у національній валюті.

Визначення органу, відповідального за складання платіжного балансу, розроблення законодавчої та методичної бази, дозволило формувати платіжний баланс на основі системи обліку операцій, розробленої відповідно до методичних положень МВФ (5-тий перегляд). Методологія МВФ розглядає платіжний баланс як систематизований перелік усіх економічних операцій, що здійснюються за певний відрізок часу між резидентами та нерезидентами певної країни. Тобто платіжний баланс охоплює усі операції, які так чи інакше пов'язані з юридичним переходом прав власності на товари і послуги, а також інших цінностей від резидентів до нерезидентів, у т.ч. передачі грошей, фінансових та інших активів із однієї країни до іншої. У разі безоплатного надання товарів, послуг, фінансових активів чи інших цінностей запроваджується особлива стаття «Трансферти», що фіксується подвійним записом у бухгалтерському обліку.

У статистичній літературі [1, 3, 6, 7, 8] існують різні підходи та визначення платіжного балансу. Відповідно до методичних положень МВФ щодо складання платіжного балансу – платіжний баланс – це статистичний звіт за певний період, в якому систематично та систематизовано враховуються економічні операції даної країни з іншими країнами [2]. Ці операції здійснюються між резидентами та нерезидентами і стосуються руху товарів, послуг, фінансових претензій та боргових зобов'язань між цією країною та іншими країнами, а також трансфертів. Таке визначення, на нашу думку, найбільш повно відображає економічну сутність платіжного балансу, але зрозуміло, що за формою складання платіжний баланс – це, в першу чергу, статистичний звіт, який систематизує статистичні дані про зовнішньоекономічні операції

резидентів та нерезидентів. Економічний зміст платіжного балансу, з одного боку, полягає в тому, що в ньому на певну дату відображаються попит і пропозиція національної та іноземної валюти, які впливають на формування валютного курсу. Тому стан платіжного балансу на конкретну дату залежить від стану національної валюти та валютного курсу, а також співвідношення між платежами, що надійшли з-за кордону, та платежами, здійсненими за кордоном. З іншого боку, платіжний баланс розраховується за певний період (рік) на основі зовнішньоекономічних угод та їх показників. Аналіз цих показників дозволяє визначити місце країни в міжнародних економічних відносинах, її участь у міжнародному розподілі праці та здійснювати державне регулювання, спрямоване на підвищення ефективності її зовнішньоекономічної діяльності. Складання платіжного балансу за певний період передбачає стабільність національної валюти в довготривалій перспективі та прогнозовані зміни валютного курсу.

Платіжний баланс як узагальнений документ, що дає оцінку економічного стану та характеризує ефективність світогосподарських зв'язків будь-якої країни, включає в себе торговельний баланс, баланс послуг та баланс руху капіталів і кредитів. Структура платіжного балансу та забезпечення його рівноваги відображена на рис. 5.1.

Торговельний баланс показує різницю між платежами за експортними та імпортерними товарами. Але значна частка зовнішньої торгівлі здійснюється в кредит, що призводить до певних розбіжностей між торговельними показниками та фактично проведеними платежами й надходженнями за відповідний період. Якщо, наприклад, імпорт перевищує експорт, то виникає негативне сальдо торговельного балансу, або зовнішньоторговельний дефіцит. У цілому по балансу поточних операцій дефіцит означає, що по першій частині платіжного балансу імпортерні операції викликали попит на іноземну валюту значно більший, ніж експортні операції можуть забезпечити її пропозицією. Тому дефіцит торговельного балансу залежить від місця тієї чи іншої країни в світовому господарстві, її зв'язків з країнами-партнерами та фінансово-економічної політики в цілому. Позитивне сальдо торговельного балансу є важливим джерелом валютних коштів для забезпечення платежів за міжнародними зобов'язаннями. Негативне сальдо торговельного балансу характеризує країну як економічно слабку.

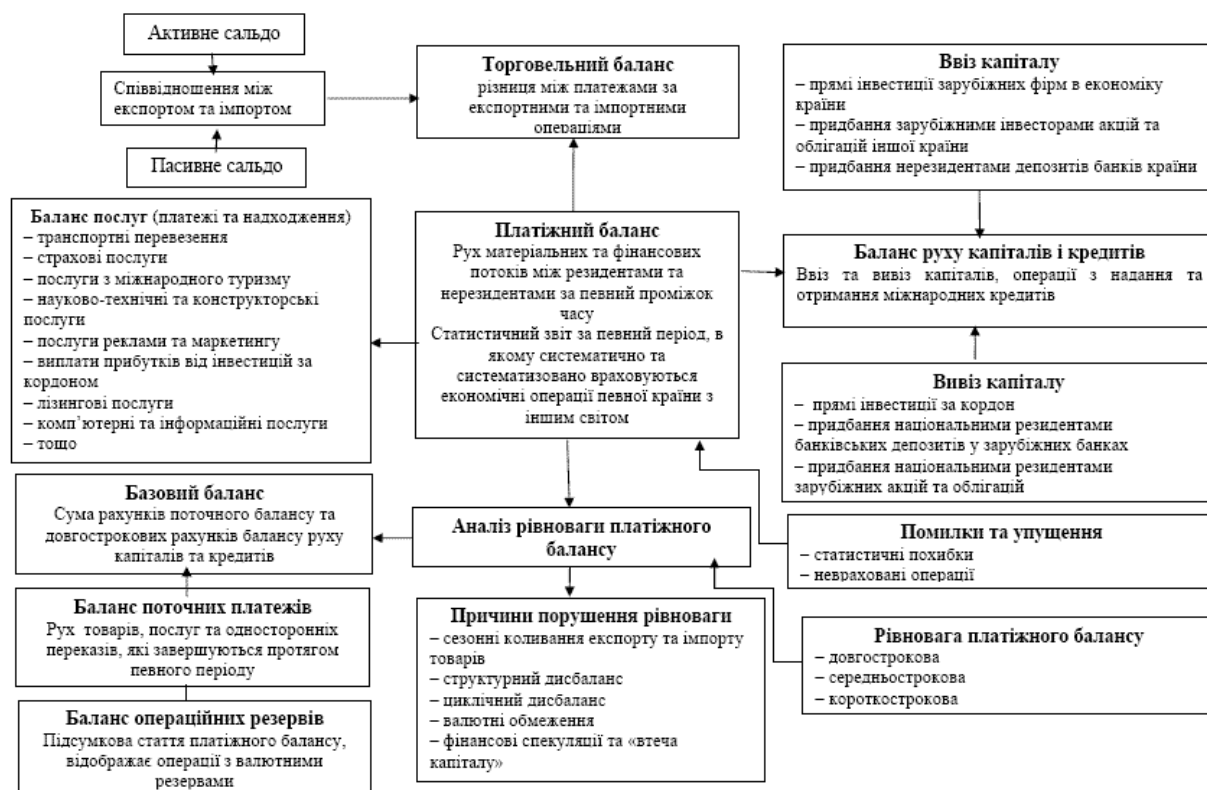

Рис. 5.1. Структура платіжного балансу та його рівновага

До балансу послуг включаються платежі та надходження, пов'язані з наданням транспортних послуг (перевезення пасажирів і вантажів, а також інші послуги, що надаються морським, повітряним та іншими видами транспорту), послуг з міжнародного туризму (в т.ч. ділових поїздок), страхових послуг, послуг зв'язку, послуг реклами та маркетингу, науково-технічних та конструкторських послуг, комп'ютерних та інформаційних послуг тощо. Варто підкреслити, що сектор послуг нині розвивається досить динамічно, зростає його питома вага за рахунок розширення переліку та надання нових видів послуг, а темпи зростання таких послуг, як комп'ютерні, ліцензійні, лізингові тощо випереджають темпи зростання деяких товарних груп. До балансу послуг включають також виплати і надходження доходів від інвестицій та процентів за міжнародними кредитами. Крім того, МВФ передбачає віднесення окремим рядком у платіжному балансі односторонніх переказів, що здійснюються, з одного боку, державою (субсидії іншим країнам для надання економічної допомоги, державні пенсії тощо), а з іншого – приватними особами (перекази грошових коштів іноземних робітників тощо).

У балансі руху капіталів та кредитів відображаються операції, пов'язані з вивозом та ввозом капіталу (прямі інвестиції – акціонерний капітал, реінвестовані доходи тощо, портфельні інвестиції – цінні папери, боргові цінні папери, похідні фінансові інструменти тощо), а також операції з надання та отримання міжнародних кредитів (боргові та банківські кредити, кредити та позики МВФ та інших міжнародних фінансових організацій тощо).

Платіжний баланс урахує не тільки платежі та надходження, що фактично здійснені або мають бути здійсненими на певну дату, але й операції, пов'язані з міжнародними вимогами та зобов'язаннями. Це пов'язано з тим, що торгівля за багатьма групами товарів здійснюється в кредит і практично неможливо виокремити в балансі фактично здійснені платежі та кредитні зобов'язання. Оскільки платіжний баланс відображає рух усіх видів економічних цінностей між країнами, то, наприклад, та частка зобов'язань, яка не виплачується в поточному році, переноситься до статті платіжного балансу, що характеризує рух капіталів та кредитів.

Однак, незважаючи на постійне вдосконалення методик та накопичений досвід розробки платіжного балансу, існують певні помилки та упущення при його складанні та визначенні підсумкових даних. Теоретично платіжний баланс має бути врівноваженим, тобто потоки та операції за дебетом і кредитом мають збігатися. Тому з метою забезпечення балансу статистичних даних у платіжному балансі введена додаткова стаття «Помилки та упущення», яка включає не тільки статистичні похибки, але й невраховані з певних причин операції. Це пов'язано з тим, що, з одного боку, в балансі надто важко відобразити та врахувати операції з руху короткострокового грошового капіталу, в т.ч. спекулятивного капіталу, а з іншого – що статистичні дані про одні й ті самі операції надходять з різних джерел, а це призводить до розбіжностей через неповноту охоплення. Найбільше це питання загострюється в період фінансово-економічних криз, і тому ця стаття міститься у тому розділі платіжного балансу, в якому обліковується рух капіталів та кредитів.

Підсумкова стаття платіжного балансу відображає операції з офіційними валютними резервами та називається «Операції з ліквідними валютними активами», або «Баланс офіційних розрахунків».

У вітчизняній статистичній літературі розглядається питання щодо складання національного платіжного балансу в контексті його гармонізації з міжнародними відповідниками. При цьому національний платіжний баланс, з одного боку, включає надходження та платежі по зовнішній торгівлі, різного роду платежі і послуги, перерахування прибутків від вкладень капіталу тощо, а з другого – відображає грошові виплати за кордон за товари і послуги. При цьому світовий платіжний баланс, на відміну від національного, відображає або лише виплати, або лише надходження, тобто характеризує грошові надходження за надані послуги одними країнами іншим,

охоплюючи всі операції та акції [7, с.255].

Важливим не тільки теоретичним, але і практичним питанням розробки платіжного балансу є визначення його сальдо як балансового підсумку основних статей (сукупності операцій). У статистичній літературі цей показник визначається як різниця основних статей балансу і може бути або активним (додатним) сальдо (надходження перевищують платежі), або пасивним (від'ємним) сальдо (платежі перевищують надходження) [6, с.396]. Стан платіжного балансу держави є одним із базових показників для формування внутрішньо- та зовнішньоекономічної політики, а також фінансової політики й політики валютного регулювання. Він значною мірою характеризує міжнародні економічні позиції держави, дає уявлення про її фінансові можливості, потреби в кредитах міжнародних фінансових організацій та орієнтовну вартість цих кредитів. Крім того, дані платіжного балансу використовують для проведення аналітичних досліджень, виявлення причин диспропорцій платіжного балансу, складання прогнозів, аналізу зв'язків між валютним курсом і станом поточного й капітального рахунків, а також складання прогнозів для вимірювання об'єму національного багатства.

У вирішенні цих питань важлива роль належить міжнародним фінансовим організаціям і в першу чергу – МВФ. Відділ статистики МВФ постійно здійснює роботу щодо вдосконалення міжнародного стандарту платіжного балансу. Так, на зміну старого варіанта (четвертого, 1977 року) у 1991 р. була видана п'ята редакція «Довідника з платіжного балансу». Крім того, здійснюється постійна робота щодо поглиблення методики уніфікації структури платіжного балансу, відображеної в «Керівництві з платіжного балансу», яка також періодично публікується (останнє, п'яте видання оприлюднене в 1993 р.).

Важливими, але наразі не розв'язаними залишаються проблеми забезпечення статистичного обліку, наприклад придбання товарів за готівку, бартерні операції, операції з транзиту нафти і газу тощо. Потребують розробки статистичні дані щодо зовнішньої заборгованості приватного сектору. Варто зазначити, що МВФ рекомендує Україні запровадити механізм двосторонньої координації для формування статистики платіжного балансу, щоб полегшити збирання первинних даних Держмитслужбою, Національним банком України та Держстатом України. Це дозволяє об'єднати статистичні дані за торговельними операціями з відповідною інформацією Держмислужби України (експорт, імпорт товарів, послуг, частка бартерних операцій тощо). Додатково проводяться об'єднані дорахунки щодо коригування імпорту до цін ФОБ, коректування нафто- та газопотоків, гуманітарної допомоги, дрібноопткової торгівлі фізичних осіб тощо.

Висновки. Отже, в Україні розробка, складання та класифікація статей платіжного балансу базується на методології МВФ, викладеній у міжнародному стандарті «Керівництво з платіжного балансу» (5 перегляд). З метою забезпечення єдності змісту та методів розрахунку однорідних показників, що уможлиблює їх зіставлення, ця методологія передбачає такі передумови: 1) категоріальний апарат (поняття, визначення, категорії) має кореспондуватися з відповідними позиціями «Керівництва системи національних рахунків», незважаючи на деякі відмінності щодо їх трактування в окремих розвинених країнах; 2) у платіжному балансі найбільш численними і значними є такі типи угод, за якими одна інституційна одиниця передає економічну цінність іншій інституційній одиниці й отримує за це відповідну вартість; 3) платіжний баланс базується на принципах бухгалтерського обліку, коли кожна економічна операція має подвійний запис – за кредитом однієї статті та дебетом іншої; 4) при складанні платіжного балансу необхідно враховувати, що вартість операцій у реальних ресурсах, фінансових елементах, зовнішніх активах та пасивах обчислюється в різних валютах; 5) схема розробки платіжних балансів у загальних рисах повторює схему розробки статей платіжного балансу провідних країн світу, але з деякими модифікаціями, що роблять цю схему універсальною, тим самим забезпечуючи порівнянність платіжних балансів не тільки розвинених, а й країн, які здійснюють перехід до ринкової економіки.

Подальші дослідження платіжного балансу пов'язані з визначенням залежності стану платіжного балансу та фінансової системи України.

Література

1. Жеррис Дж. Менвилл Международные финансы [Текст]: [Пер. с англ.] / Жеррис Дж. Менвилл – М.: Филинь, 1996. – 293с. 63,
2. Керівництво з платіжного балансу, МВФ, 1993 [Електронний ресурс] // Національний банк України: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/bopman/bopman.pdf>. - Назва з екрана. 92
3. Кругман П.Р. Международная экономика: теория и политика [Текст]: [Учебник] / П.Р.Кругман, М.Обстфельд. – М.: Экономический ф-т МГУ, ЮНИТИ, 1997. – 801с. 111,
4. Михайлов В.С. Основы статистики внешнеэкономической деятельности [Текст]: [монографія] / В.С.Михайлов – К.: НДІ статистики, 2001. – 189 с.
5. Михайлов В.С. Основы статистики платіжного балансу [Текст]: [монографія] / В.С.Михайлов – К.: ДАСОА, 2004. – 106 с.
6. Міжнародні фінанси [Текст]: [Навч.посібник] / [О.М.Мозговий, Т.С.Оболєнська, Т.В.Мусієць та ін.] – К.: КНЕУ, 2005. – с.395.[157,
7. Моторин Р.М. Міжнародна економічна статистика [Текст]: [Підручник] / Р.М.Моторин – К.: КНЕУ, 2004. – 324 с.171,
8. Пебро М. Международные экономические, валютные и финансовые отношения [Текст]: [Пер. с фр.] / М.Пебро – М.: Прогресс, 1994. – 493с. 200]
9. Про складання платіжного балансу України [Постанова Національного банку України та Кабінету Міністрів України від 17.03.2000 року № 517] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/517-2000-п>. – Назва з екрана. 225

Стаття надійшла до редакції 17.05.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"